

وضعیت کتاب‌های علمی و آموزشی در آمریکا (گرایش‌ها و تحولات)

O نویسنده: اویلین بی فریمن

O مترجم: شقایق قندهاری

O منبع: ۲۰۰۳ - Bookbireld

همان چیزی که مربی‌ها به آن «شواهد معتبر و دست اول» می‌گویند. با این که بسیاری از کتاب‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی چاپ دهه‌های نخستین قرن بیستم، از نظر سطح تحقیقات غنی و پر بار بودند، اما هیچ اشاره‌ای به منابع مورد استفاده خود نداشتند. البته در این میان، برخی از مؤلفان، مثل «سونیا بلیکر»^۲، در کتابی که در زمینه بومیان آمریکا نوشته، اشاره‌ای به نام همکاران و کسانی که در تصحیح متن نقش داشته‌اند، کرده‌اند. ناگفته نماند که چنین اشاره‌های مختصر و غیرمستقیمی، با کتابی که «رودا بلومبرگ»^۴ - در زمینه کارگران زحمتکش خط راه‌آهن - نوشته، تفاوت بسیار دارد. او در این کتاب که در سال ۱۹۹۶ منتشر شده، فهرست مفصلی از کتاب‌شناسی و کلیه منابع و مآخذ مورد استفاده خود آورده است.

در واحدهای دانشگاهی مربوط به درس ادبیات کودک، ارائه مقاله در کنفرانس‌ها و مقالاتی که در زمینه آثار غیرداستانی موجود است، به هنگام ارزیابی کتاب‌های آموزشی کودکان، معیار دقت، صحت مطالب و سندیت آن مقام اول را داراست. کتاب‌های دانشگاهی مربوط به واحدهای درسی ادبیات کودک، اهمیت بیشتری برای این معیارها قائل هستند و به مخاطبان این آثار توصیه می‌کنند که درباره میزان دقت نویسنده در ارائه مطالب و وجود فهرست منابع مورد استفاده و حتی تفکیک و تشخیص حقایق از مطالب غیرواقعی و فرضیه‌ها، تحقیق و تفحص کنند.

نمایان و مشخص می‌سازند. این مقاله، برخی از تغییر و تحولات شاخص و کلیدی مربوط به کتاب‌های آموزشی را در کشور آمریکا و نیز روند گرایش‌های کنونی آن را مورد بحث و بررسی قرار خواهد داد. گرایش‌هایی که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است، حوزه‌های زیر را شامل می‌شود: افزایش تاکید و اهمیت دادن بر درستی مطالب توأم با انجام تحقیقات، سبک نگارش گیرا و القای نوعی شباهت و هماهنگی میان ادبیات و آثار غیرداستانی، تنوع وسیع طرح‌ها و اشکال ارائه اطلاعات، طرح کتاب، کتاب‌های آموزشی مصور، حضور مایه‌هایی از طنز و تلیف گونه‌های ادبی مختلف.

افزایش تاکید بر صحت و درستی مطالب در تحقیق

کتاب‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی، توجه خاصی به تحقیقات دقیق و معتبر نشان داده‌اند. «میلتون ملتزر»^۲ بیش از چهل سال است که برای کودکان و نوجوانان، کتاب‌های آموزشی و علمی می‌نویسد و با کارهای خود، سطح تحقیق، استفاده از منابع دست اول و معتبر و دقت در ارائه درست مطالب را افزایش داده و بدین شکل، به الگوی بسیار مناسبی تبدیل شده است. خود وی در این خصوص توضیح می‌دهد: «بخش اعظم کار من، فراهم کردن عرصه‌ای برای حضور گذشتگان، با زبان گویای خود است؛ بدین شکل که من مجالی فراهم می‌کنم تا آن‌ها به طور مستقیم، مطالب خود را بازگو کنند؛

«دیوید مکولی»^۱ - نامزد دریافت جایزه هانس کریستین آندرسن در سال ۲۰۰۲ - یکی از بهترین و جامع‌ترین و مطرح‌ترین کتاب‌های آموزشی را نوشته است. کتاب «طرز کار وسایل مختلف» (چاپ بوستون، ۱۹۸۸)، تاکنون بیش از ۲/۵ میلیون نسخه فروخته و به ۱۹ زبان ترجمه شده است. عنوان فرعی کتاب، «از اهرم تا لیزر، از اتومبیل به کامپیوتر؛ راهنمای جهان ماشین‌ها» بود. یک دهه پس از انتشار این کتاب، مکولی کتاب را مورد بازنگری و بازنویسی قرارداد و آخرین اطلاعات را در خصوص فن‌آوری دیجیتالی ابزارها به آن افزود که حاصل کار، در سال ۱۹۹۸ منتشر شد.

در آمریکا، کتاب‌های غیرداستانی، به خصوص کتاب‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی را از قدیم، به عنوان فرزندخوانده ادبیات کودک و نوجوان شناخته‌اند؛ چرا که این فرزندخوانده، از شهرت و محبوبیت کتاب‌های داستانی و مصور برخوردار نیست. این گونه ادبی، به کلیشه‌های منفی‌ای که به کتاب‌های غیرداستانی نسبت داده شده - کتاب‌های خسته‌کننده و دشوار برای مطالعه - مبتلاست. با این حال، هم‌اینک در قرن بیستم و یکم، تصویر کتاب‌های غیرداستانی، به سرعت در حال تغییر و تحول است و میزان محبوبیت آن در میان کودکان و نوجوانان، افزایش چشمگیری یافته است. هنگامی که سیر تحول و رشد و شکوفایی ادبیات و آثار غیرداستانی را در طول قرن بیستم دنبال می‌کنیم، موضوعات و مسائل متعددی حضور این دوره گذرا را

سبک نگارش

با آغاز قرن بیستم، سبک نگارش کتاب‌های آموزشی، با سبک و سیاق نگارش دایره‌المعارف‌ها همسو شد و این دو در یک جهت واحد به رشته تحریر درآمدند. این سبک نگارشی بسیار ساده و مستقیم، هیچ‌گونه تلاشی برای برانگیختن حس کنجکاوی و علاقه مخاطب انجام نمی‌دهد. علاوه بر این که به هیچ شکل، مخاطب را درگیر مطالب نمی‌کند و از زبان توصیفی و ادبی بهره نمی‌گیرد. حتی نمی‌کوشد که قالب داستانی جذاب به خود بگیرد. با این حال، بسیاری از مؤلفان و نویسندگان کتاب‌های آموزشی، خود را داستان‌نویس می‌پندارند و تصور می‌کنند با تألیف کتاب‌های آموزشی خود، توانسته‌اند داستانی حقیقی و جذاب به خوانندگان ارائه بدهند. رودا بلومبرگ، مؤلفی که در زمینه کتاب‌های آموزشی، جوایز متعددی را به خود اختصاص داده، گفته است که «داستان‌ها بسیار شگفت‌انگیز و افسون‌کننده‌اند و برای من، داستان‌های واقعی‌ای که از دل تاریخ برآمده، افسونگرترین داستان‌هاست.»

یکی از جذاب‌ترین و سحرانگیزترین داستان‌های واقعی که جایزه افتخاری نیوبری را به خود اختصاص داد، کتاب «آتش عظیم»، نوشته «جیم مورفی»^۵ است. مورفی با دقت و وسواس خاصی، تحقیقات مفصل و جامعی در خصوص آتش‌سوزی شیکاگو (سال ۱۸۷۱) انجام داد و به این منظور، منابع دست اول بسیاری را به کار گرفت و حتی از دست نوشته‌های کسانی که شاهد عینی این واقعه بودند، استفاده کرد و در کنار این‌ها، عکس‌های آرشیو هم به او کمک کرد. او مطالب این کتاب اطلاع‌رسانی و آموزشی را طبق شرح حال زندگی شاهدان عینی این آتش‌سوزی، سازمان‌دهی و طبقه‌بندی کرد. سبک نگارش او بسیار بی‌نظیر و گیرا و با زبان توصیفی خود، شبیه یک رمان است به این نمونه توجه کنید: «تمام آن روز بادی که از سوی چمنزار می‌وزید، چنان قوی، پرزور و تند بود که برگ‌ها در مسیر خیابان، خش‌خش‌کنان به هر سو پراکنده می‌شد و صدای خنده و های و هوی باد، در دل شب به گوش می‌رسید.»

نویسندگان برای جلب نظر خوانندگان، از روش‌های دیگری هم استفاده کرده‌اند و در این حوزه، راوی اثر خود را به شکل‌های متفاوتی به کار گرفته‌اند. در طول دهه ۱۹۴۰، «میلیسنت سلسام»^۶، شروع کرد به نوشتن کتاب‌های علمی و آموزشی. او در کتاب «از مرغ تا تخم‌مرغ»، در خلال متن خود، چنین سؤالاتی را مطرح می‌کند: «چه چیز باعث می‌شود یک تخم به یک جانور تبدیل شود؟» در حقیقت، پاراگراف اول کتاب‌های آموزشی و اطلاعاتی، می‌تواند نظر خواننده را جلب کند و به آن‌ها انگیزه کافی برای دنبال کردن باقی مطالب

بدهد. «جیمز کروس گیلین»^۷ - که جوایز متعددی را تصاحب کرده - به سبب پاراگراف‌های بسیار گیرا و جذابی که آغازگر کتاب‌هایش است، شهرت ویژه‌ای دارد. برای نمونه، او کتاب «راز سنگ رزتا؛ کلید مصر باستان» را بدین صورت شروع می‌کند: «صحنه: لندن؛ موزه بریتانیا؛ گالری مجسمه‌های مصری - زمان: حالا.»

در طول بیست و پنج سال گذشته، یکی از گزارش‌هایی که در این سبک نگارش کاملاً جا باز کرده و به شکوفایی رسیده، استفاده مؤلف از راوی اول شخص است؛ تکنیکی که در اغلب آثار داستانی استفاده می‌شود و تداعی‌کننده فضای داستانی، در ذهن خواننده است. راوی اول شخص «جیم براندنبرگ»^۸، با لحن محاوره‌ای خود، در «سفر به سوی قلعه جهان: داستان گرگ‌های قطب»، باعث می‌شود مخاطب به طور جدی، خود را به کتاب بسیار. او کتاب خود را با این لحن و روایت بسیار شگفت‌انگیز آغاز می‌کند: «در حالی که در مسیر دریا، پشت سر رئیس قبیله گرگ‌ها، به راه افتاده بودم، او برگشت و طوری نگاهم کرد که قلبم از شدت هیجان تند تند می‌زد؛ برای این که حس می‌کردم او گرگ خاصی است؛ همانی که اسمش را باستر (به یاد اسم پدرم) گذاشته بودم.» در کتاب «بیدار شو، جهان! یک روز از زندگی بچه‌های سراسر جهان» با هشت راوی متفاوت که همگی کودکان، رو به رو می‌شویم. هر یک از بخش‌های روز که به طریقی توصیف شده - مثل بیدار شدن از خواب، رفتن به مدرسه یا زنگ تفریح و بازی - با زبان خود کودکان بازگو و توصیف شده است. به عنوان مثال، «شاکیل» که هندی است، برای مان می‌گوید که چه طور به مدرسه می‌رود: من با درشکه ریکشای پدرم (نوعی درشکه در هند که به وسیله انسان کشیده می‌شود)، به مدرسه می‌روم. سر راهم یک عالمه میمون می‌بینم.»

یکی دیگر از تغییرات شاخص در سبک نگارش، به گسترش به‌کارگیری زبان استعاری و کنایه و استفاده از شرح و توصیف‌های فراوان مربوط می‌شود. «دیان سوانسون»^۹، در کتاب «سفر به اعماق دریا؛ دنیای شگفت‌انگیز ساحل اقیانوس آرام»، حتی در انتخاب سرفصل‌ها در فهرست کتاب نیز تأکید خود را در به‌کارگیری این زبان استعاری، کاملاً نمایان ساخته است: «ستاره‌های ترسو» و «ماهی‌های نامعلوم».

در کتاب «پرواز: سفر چارلز لیندبرگ»، «رابرت پرلی»^{۱۰}، تصاویر بسیار نو و بدیعی خلق می‌کند: «او از میان مه غلیظ و مواج که با نور شبح‌وار و ترسناک ماه روشن گشته، حرکت می‌کند و به جلو می‌رود. بدین ترتیب، در طول قرن بیستم، آثار غیرداستانی دیگر ارائه گزارش‌وار حقایق نیست، بلکه خلق فضایی داستانی در آن‌ها مورد توجه قرار

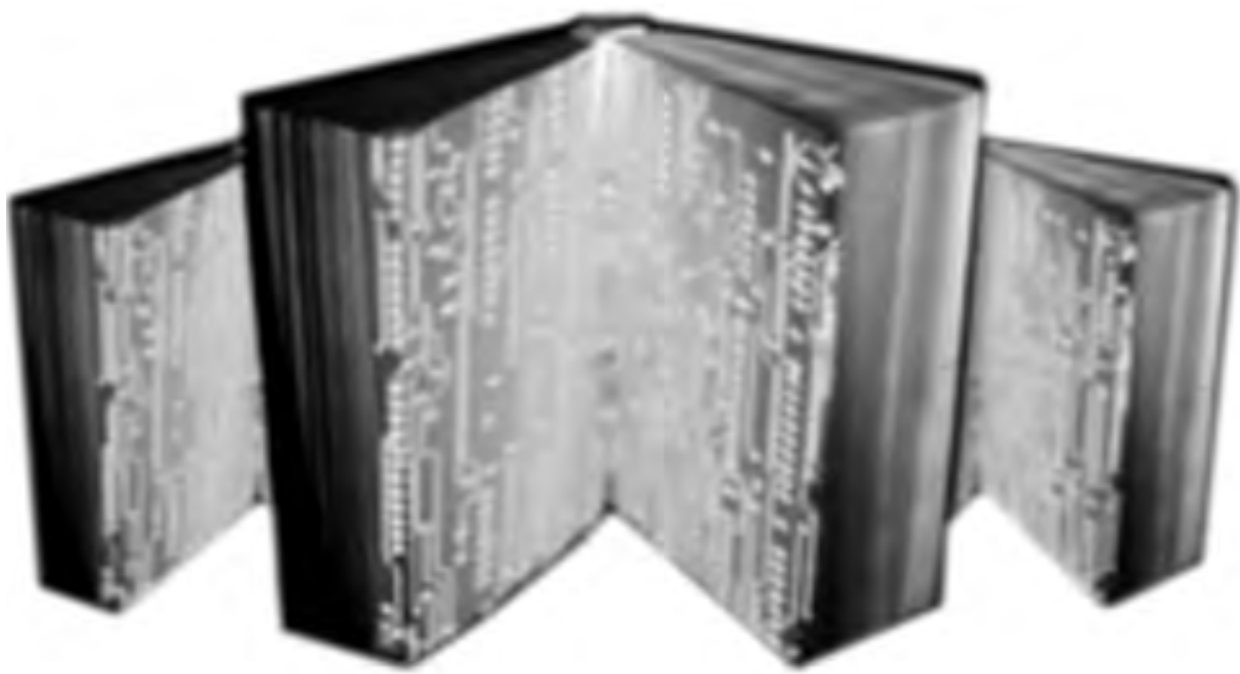
گرفته است که همین امر، باعث شده تا عدّه بیشتری آثار غیرداستانی مربوط به گروه سنی کودک و نوجوان را گونه‌ای از ادبیات بدانند که از جهات بسیاری با آثار ادبی قابل مقایسه است. مؤلف بسیاری از کتاب‌های آموزشی و علمی که جوایز زیادی را به خود اختصاص داده - «پاتریشیا لوبر»^{۱۱} - با هنرمندی و ظرافت خاصی، بر این امر که آثار غیرداستانی در زمره ادبیات است، تأکید می‌کند: «من امیدوارم بتوانم نشان بدهم که می‌توان اثری علمی را برای تفریح و تفنّن مطالعه کرد؛ چرا که یک کتاب علمی خوب روی ذهن، احساس و قدرت خلاقیت مخاطب اثر می‌گذارد. من امیدوارم بتوانم نشان بدهم که کتابی علمی که با زبانی خوب و شیوا نوشته شده باشد، می‌تواند با بسیاری از معیارهای ادبی والا تطبیق کند و جزئی از ادبیات ما محسوب شود. هم‌چنین، چنین آثاری شایستگی حضور در فهرست معرفی کتاب‌های خواندنی و قابلیت حضور در کتابخانه‌ها را دارند.»

تنوع در طرح، قطع و شکل کتاب

در طول نیمه اول قرن بیستم، طراحی کتاب‌های علمی - آموزشی کودکان، عموماً نمایانگر طرح‌ها و عکس‌های بسیار، در قالبی بسیار ساده

یکی دیگر از تغییرات شاخص
در سبک نگارش،
به گسترش به‌کارگیری
زبان استعاری و کنایه
و استفاده از شرح و
توصیف‌های فراوان
مربوط می‌شود

بود. درحقیقت: این کتاب‌ها شبیه کتاب‌های بیوگرافی و رمان‌های حجیم بودند که بخش اعظم آن‌ها را مطالب متن دربرگرفته بود.

هم‌اینک نویسندگان کتاب‌های علمی - آموزشی، برای طرح و ارائه مطالب خود و در میان گذاشتن آن‌ها با خوانندگان، از طرح‌ها و اشکال مختلفی استفاده می‌کنند. در سال ۱۹۷۷، کتاب «از آشنائی به زولو: آداب و رسوم آفریقایی‌ها»، نوشته «مارگارت موسگروو»،^{۱۳} موفق شد جایزه «کالدکوت» را از آن خود کند. این کتاب موفق و پرپایه اطلاعاتی دربارهٔ بیست و شش قبیله آفریقایی مطرح می‌کند که در قالب متن و تصویر، در اختیار مخاطب قرار داده می‌شود هر یک از حروف الفبا، نمایانگر یکی از قبایل است و مطالب آموزشی که دربارهٔ آن نوشته شده، با تصاویری بسیار زیبا و جذاب تکمیل شده است. این نوع از ارائه مطالب، باعث درک و دریافت بهتر کودکان از مطالب و حقایق شد. امروزه همین شیوه به‌کارگیری حروف الفبا، به وفور برای طرح مطالب و موضوعات مختلف به کار می‌رود.

علاوه بر روش ذکر شده، استفاده از اعداد - به ترتیب مرسوم آن - نیز هم‌اینک رایج است. یکی از بدعت‌گذاران این سبک نگارش، کتاب «موریل فیلینگز»^{۱۴} است. در این کتاب، هر یک از مباحث آموزشی و اطلاعاتی، با عددی تطابق یافته است. اخیراً «ایفتوما اونیفولو»،^{۱۵} سبک و سیاق زندگی روزمرهٔ مردم نیجریه را به همین شکل نوشته است. در دههٔ ۱۹۶۰، «جورج ساندرلین»،^{۱۶} کتاب‌های کودک بسیاری را بر اساس یادداشت‌ها و خاطرات روزانهٔ افراد مشهور و برجسته نوشت. به عنوان مثال، او در کتاب «در امتداد اقیانوس دریا: یادداشت سفرهای دریایی کولومبو»، چنین توضیح می‌دهد

که «بخش اعظم این کتاب، شامل گزیده‌ای از یادداشت‌های روزانه کولومب در سفرهای دریایی‌اش است.» این کتاب در سال ۱۹۶۶ منتشر شد. سی سال بعد «استیو لوو»،^{۱۷} بخش‌هایی از یادداشت‌های کولومب را انتخاب کرد تا به وسیله آن، کتاب آموزشی مصور «یادداشت‌های کریستوف کولومب» را خلق کند.

زمانی که مخاطبان کودک و نوجوان، با یادداشت‌های شخصی و روزانه یک فرد آشنا و مانوس می‌شوند، به راحتی می‌توانند با وقایعی که از منظری بسیار خصوصی بازگو شده، احساس همدلی کنند. «ویل استگر»،^{۱۸} در کتاب «بر فراز جهان»، با طراحی مدخل‌هایی به مخاطبان کمک می‌کند تا روشی را که او برای اطلاع‌رسانی برگزیده، درک و آن را بهتر دنبال کنند. بسیاری از کتاب‌های شرح حال و خاطرات دیگر شخصیت‌های تاریخی هم به صورتی طراحی شده که برای مخاطب کودک قابل استفاده باشد. به عنوان مثال، در کتاب «خروج از نقشه: خاطرات لوئیس و کارول»، نوشتهٔ «کوونی و پیتر روپ»،^{۱۹} سفرهای برجسته و مهم این دو فرد، از زبان خودشان بازگو شده است.

کتاب‌های «پرسش و پاسخ»، دستیابی کودک به اطلاعات را بسیار سهل کرده است. در کتاب «اگر اسم‌تان را در جزیرهٔ ایس عوض کنند»، «الین لوین»^{۲۰} در هر ۳-۲ صفحهٔ کتاب، سؤالی را مطرح می‌کند و بعد به آن پاسخ می‌دهد.

افزایش شیوه‌ها و راه‌کارهای مربوط به ارائه اطلاعات آموزش گوناگون، موجب شده که خوانندگان برای درک و دریافت اطلاعات موردنیاز خود، از روش‌های مختلفی استفاده کنند. این طرح‌ها که اغلب فهرست مطالب، جدول، نمودار،

نمایه، دایرهٔ واژگان، و... را دربرمی‌گیرد. به نویسندگان چنین کتاب‌هایی امکان می‌دهد تا به بهترین روش، اطلاعات و دانش خود را با خوانندگان در میان بگذارند. هم‌چنان که کتاب «ویلیام شکسپیر و جهان»، نوشتهٔ آلیکی را مرور کنیم، با شیوه‌ها و طرح‌های متنوع و متفاوت ارائه اطلاعات، در قالب‌های مختلف آشنا می‌شویم. اول این که فهرست عناوین و مطالب کتاب، همانند آگهی نمایش، طوری طراحی شده که تمام صحنه‌ها و پرده‌های مربوط به نمایش را در برمی‌گیرد. بدین شکل، پردهٔ اول یک صحنه دارد (دوران کودکی) و پردهٔ دوم نمایش، از سه صحنه تشکیل شده است. تمام تصویرها زیرنویس دارند و اغلب آن‌ها نکته‌ها و مطالبی را بازگو می‌کنند که در متن اصلی کتاب نیامده است. جمله‌های معروف شکسپیر، در سراسر کتاب و در بخش‌های مختلف گنجانده شده است. از دیگر قسمت‌های خاص کتاب، نقشه‌ای است که فضای شهر لندن و حومهٔ اطراف آن را در زمان حیات شکسپیر نشان می‌دهد. به علاوه، تصویری از تئاتر محل اجرای نمایشنامه‌های شکسپیر، زمان شمار دوران زندگی وی و فهرست کامل کلیه آثارش آمده است. در کنار همهٔ این‌ها، در یک ضمیمهٔ دو صفحه‌ای، واژگان و اصطلاحات توضیح داده شده و فهرست و آدرس سایت‌هایی که اطلاعات جانبی و اضافی‌ای در این خصوص دارند، آورده شده است.

طراحی کتاب

در قرن بیستم، ظاهر و طراحی کتاب‌های غیرداستانی، تحولات برجسته‌ای را پشت سر گذاشته است. پیشرفت‌های فن‌آوری، موجب طراحی خلاق، نو، تنوع طیف رنگ‌ها و نیز به

کارگیری رایانه در چشم نوازی طرح‌ها شده است. به گفته «پورلی کوپرین»^{۲۱}، «در حدود یک نسل پیش‌تر، اکثر تصویرگری‌ها سیاه و سفید بود، عکس‌ها و تصویرها فاصله زیادی با واژگان مربوط به توضیح مربوط به خود داشتند و طراحی و صفحه آرایی بسیار بی‌روح و کسل‌کننده بود. امروزه عکس‌های رنگی شاد، توجه خوانندگان را به خود جلب می‌کنند و برای تصویرگری کتاب‌های علمی و آموزشی، از روش‌ها و ابزارهای متفاوتی استفاده می‌شود و جلد کتاب‌ها، مخاطبان را دعوت می‌کند تا کتاب را با اشتیاق باز کنند و به دنیای درون آن گام بگذارند.

طراحی کتاب «کوسه‌ها»، نوشته «سیمور سیمون»^{۲۲}، نمونه برجسته‌ای از تغییر شکل ظاهری کتاب‌های علمی - آموزشی و توجه به ظاهر جذاب و بصری مربوط به طراحی و جلد کتاب است. همین که مخاطبان، صفحه‌عنوان کتاب را ورق می‌زنند، عکس‌های رنگی و زیبای مربوط به کوسه‌های شناور در زیر آب، به استقبال‌شان می‌آید و از آنجایی که برخی از صفحات کتاب به صورت برجسته است، به محض تورق آن صفحه، کوسه‌ای بالا می‌پرد!

«مارگارت بوش»^{۲۳}، مسئله تصویرگری و عکاسی را در کتاب‌های غیرداستانی کودک و نوجوان، مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. به اعتقاد وی، عکاسی خاص و متمایز کتاب‌های غیرداستانی کودک و نوجوان، در طول دهه ۱۹۶۰ شکوفا شد و در دهه‌های بعدی نیز بسیاری از عکاسان مستعد و حرفه‌ای، در کار خود به طرح و ساختار مشخصی رسیدند. در مواردی آن‌ها خود متن مربوط به عکس‌ها را هم نوشته‌اند و گاهی هم به نویسنده اثر کمک کرده‌اند تا به وسیله عکس‌های‌شان، مطالب را هرچه بهتر بازگو کنند. نخستین عکاس زن - جیل کرمنتر^{۲۴} - ابتدا برای «هرالد تریبون»^{۲۵} کار می‌کرد، اما پس از آن، در مجموعه کتاب‌های کودک «یک نوجوان...» نقطه عطف کار خود را رقم زد.

«جورج آنکونا»^{۲۶}، هنر و استعداد خود را در عکاسی، با همکاری نظیر «جوان اندرسون»^{۲۷} در میان گذاشت که بدین شکل، آن‌ها با همکاری یکدیگر، موفق شدند مجموعه کتاب‌هایی تولید کنند. درخصوص عکاسی کتاب‌های کودک، پیشرفت‌ها و تغییرات برجسته و مثبت دیگری هم به وقوع پیوسته است. علاوه بر به کارگیری عکس‌های روز و جدید، گنجاندن عکس‌های آرشیو هم بیش از پیش متداول شده است. عکاسانی هم‌چون «راسل فریدمن»^{۲۸}، «جیمز کروس گیبلین»^{۲۹}، «جیم مورفی»^{۳۰} و... به سبب استفاده هوشمندانه و خردمندانه‌شان از عکس‌های آرشیو، شهرت خاصی دارند. این نویسندگان، با دقت و وسواس بالایی، عکس‌های مورد نظر و متناسب با متن کار خود را انتخاب می‌کنند. در «یک قطره آب»، «والترویک»^{۳۱}،

طراحی کتاب «کوسه‌ها»، نوشته «سیمور سیمون»، نمونه برجسته‌ای از تغییر شکل ظاهری کتاب‌های علمی - آموزشی و توجه به ظاهر جذاب و بصری مربوط به طراحی و جلد کتاب است

از عکاسی لحظه به لحظه [فریم به فریم] استفاده می‌کند تا بدین شکل، تمام حالات مختلف آب را نشان دهد. پیشرفت‌های فن‌آوری، تأثیر به سزا و مهمی روی کیفیت عکس‌هایی که در تصاویر کتاب‌ها به کار می‌رود، داشته است.

سیمور سیمون، در یادداشت عکاس کتاب «مغز و سیستم عصبی ما»، برای خوانندگان نوجوان توضیح می‌دهد: «دانشمندان با استفاده از دستگاه‌های جدید و فوق‌العاده بی‌نظیری توانسته‌اند سری به داخل بدن انسان زده تا از هر آن چه بیش از این نامرئی و نامعلوم بود، عکس بگیرند. بسیاری از تصویرهای موجود، به وسیله دستگاه‌های اسکنر فراهم شده و مراحل متعددی را در بر گرفته است.» یکی دیگر از تغییرات مربوط به کتاب‌های آموزشی و علمی، قطع و اندازه کتاب‌هاست.

هم اینک، دیگر مثل سابق قطع چنین کتاب‌هایی، به قطع مشخص و خاصی محدود نمی‌شود. کتاب‌های «رادوین تونیس»^{۳۲} - در دوده ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ - همانند «زندگی در لبه مرز» خیلی بزرگ‌تر از سایر کتاب‌هاست. اندازه منحصر به فرد این کتاب‌ها، توجه مخاطبان را به خود جلب می‌کند؛ طوری که پس از آن، بسیاری از ناشران، کتاب‌های علمی و غیرداستانی خود را با شکل و اندازه‌ای کاملاً غیرمتعارف منتشر کردند.

در تصویرگری کتاب‌های آموزشی و علمی، از ابزارها و وسایل مختلفی نظیر نقاشی، سیاه قلم، نقاشی‌های کارتون و حتی ترکیب‌های متفاوت ابزارهای مختلف استفاده می‌شود. دگرگونی‌های شاخص و شکوفایی خلاقیت‌های هنری، امری است که با موضوع بعدی مورد بحث ما - کتاب‌های مصور آموزشی - ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ دارد.

کتاب‌های آموزشی مصور

پس از گذشت چند دهه از قرن بیستم، ما شاهد افزایش تدریجی و چشم‌گیر کتاب‌های آموزشی مصور بوده‌ایم. علاوه بر این، تعداد کتاب‌های غیرداستانی که به طور خاص برای کودکان طراحی و نوشته شده، بالا رفته است. به عنوان مثال، در اوایل دهه ۱۹۶۰، آلیکی مجموعه کتاب‌های «بیابید بخوانیم و بیاموزیم» را خود تألیف و تصویرگری کرد. مخاطبان این سری کتاب‌ها، کودکان پیش دبستانی و سال‌های اول دبستان بودند.

موفقیت و حضور پررنگ کتاب‌های آموزشی مصور، نزد برخی از نهادهایی که هر ساله به کتاب‌های مختلف جایزه می‌دهند، شناخته شده است. به عنوان مثال، در سال ۱۹۴۲، کتاب «شنا به دریا» نوشته «هولینگ سی هولینگ»^{۳۳}، موفق شد جایزه کالدکوت را نصیب خود کند. بدون تردید، آثار دیوید مکسولی در دهه ۱۹۷۰، نقطه عطف تالیف و ترکیب خلاق متن و تصویر در ارائه اطلاعات آموزشی محسوب می‌شود.

یکی دیگر از نوآوری‌های شاخص در روند توسعه و شکوفایی کتاب‌های آموزشی مصور، انتشار مجموعه کتاب‌های هنرمند ژاپنی «آنو»^{۳۴} بود که فقط با کمک تصویر - و بدون هیچ واژه و کلامی - ماجرابی را به مخاطبان انتقال می‌داد و داستانی را برای‌شان بازگو می‌کرد. پس از وی، در انگلیس نیز افرادی با پیروی از همین سبک کار، آثاری پدید آوردند. در این خصوص می‌توان به «سرگذشت خیابان‌ها»، کار «جان ال. گودال»^{۳۵} اشاره کرد که فقط با تکیه بر تصویر، تغییر و تحولاتی را که خیابان‌ها از قرون وسطی تا به حال پشت سر گذاشته‌اند، معرفی می‌کند و همه را با عکس شرح می‌دهد.

به احتمال زیاد، پرکارترین و فعال‌ترین مؤلف کتاب‌های آموزشی کودکان، «گیل گیبون»^{۳۶} است که در این حوزه توانسته تصاویر و متن مربوط به زمینه‌ها و مفاهیم بسیار مختلفی را به خوانندگان ارائه دهد. مارا کیلهوگ، درباره زندگی و آثار گیبون گفته: «گیبون از کشتی‌ها به ساعت‌ها، از ایستگاه‌های نیروگاه تا بازیافت مواد و خلاصه در همه جا یک شیء یا فرآیند کاری مشخصی را انتخاب و سپس آن را با چنان جزئیاتی تجزیه و تحلیل می‌کند که مخاطب با طرق‌های رنگی شفاف و زیبا و متن‌هایش، به خوبی آن را می‌فهمد.»

○ حضور مایه‌هایی از طنز

با این که یکی از مشکلات جدی و اساسی کتاب‌های غیرداستانی کودکان، همان کلیشه‌های نامناسب مربوط به لحن بسیار خشک و جوی اثر است، اما نشانه‌هایی از طنز و زبان مطایبه‌آمیز را هم در تعدادی از آثار می‌توان یافت. بسیاری از حقایق،

جالب و حتی بامزه‌اند و تعدادی از نویسندگان، برای این که اطلاعات و دانستی‌های موردنظر خود را با خوانندگان در میان بگذارند، از طنز به شکلی موفق و موثر استفاده کرده‌اند.

«ویکی کوب»^{۳۷}، به وسیله کتاب‌های منحصر به فرد خود که مایه‌هایی از طنز و زبان مطایبه‌آمیز دارد. خوانندگان را دعوت می‌کند تا در تمام فعالیت‌ها و آزمایش‌های علمی شرکت کنند و خودشان دست به کار شوند. بیش از سی سال پیش، وی کتاب «آزمایش‌های علمی‌ای که می‌توانید بخورید»، را نوشت و بدین روش، به مخاطبان خاطرنشان کرد که چگونه دستورالعمل پخت بسیاری از غذاها، مفهومی علمی را بیان می‌کند.

O تلفیق ژانرها و گونه‌های ادبی

یکی از بحث‌های بسیار جنجالی و مطرح در مورد کتاب‌های آموزشی، گرایش و تمایلی است که به ترکیب و تلفیق گونه‌های مختلف ادبی و حتی استفاده از عناصر فانتزی و خیال‌پردازی داستانی، در تولید و نگارش کتاب‌های آموزشی نشان داده شده است. مجموعه کتاب‌های «اتوبوس جادویی مدرسه» که نوشته «جوآنا کولا»^{۳۸} است و «بروس دی‌گان»^{۳۹} آن‌ها را تصویرگری کرده، به مخاطبان نشان می‌دهد که یادگیری مطالب علمی و آموزشی، تا چه حد جذاب و زیباست. نکته بسیار جالب این است که تمام این مطالب و حقایق، از زبان خانم معلم کلاس و شاگردانش در سفری که با اتوبوس دارند، بازگو می‌شود و به این طریق، خوانندگان با آب، کارآیی آن، سیستم بدن انسان، منظومه شمسی و دیگر مطالب آشنا می‌شوند. کول و دی‌گان، برای تعریف و مشخص ساختن عناصر فانتزی که به کارگرفته‌اند، در پایان هر کتاب، بخشی را به نتیجه‌گیری اختصاص داده‌اند تا هیچ نکته‌ای در ذهن مخاطب نامفهوم و مبهم باقی نماند. این مجموعه، به سبب لذتی که به مخاطب در حین پارگیری و آموزش می‌دهد، مورد ستایش بسیاری از کارشناسان قرار گرفته است.

«مارک براون»^{۴۰}، به همراه همسرش «لورن کرازنی»^{۴۱}، در قالب کتاب‌های مصور و آموزشی، مسائل بسیار مهم و جدی را در زبانی لطیف و ملایم، به مخاطبان منتقل کرده است. در این کتاب، شخصیت‌های انسانی، جای خود را به دایناسورها داده‌اند که بدین شکل، دیگر عناصر دنیای فانتزی هم به درون کتاب‌ها راه یافته است. آن‌ها در زمینه طلاق در خانواده، کتاب «طلاق دایناسورها: راهنمای تغییر شرایط خانواده» را نوشته‌اند و تمام مسائل مربوط به این مسئله را در قالب شخصیت دایناسورها بازگو کرده‌اند.

حساب و علم ریاضی را هم می‌توان به زبانی طنز و شوخی طرح کرد «استیون کِلِوگ»^{۴۲} توانسته

یکی از بحث‌های بسیار جنجالی و مطرح در مورد کتاب‌های آموزشی، گرایش و تمایلی است که به ترکیب و تلفیق گونه‌های مختلف ادبی و حتی استفاده از عناصر فانتزی و خیال‌پردازی داستانی، در تولید و نگارش کتاب‌های آموزشی نشان داده شده است

جادوگر محاسبات ریاضی، مارولو سیسیمو را خلق کند و از طریق این شخصیت، کتاب‌هایی با عنوان‌های «یک میلیون چه قدر می‌شود؟» و «اگر شما تا یک میلیون بشمارید...» را پدید آورده است. این کتاب‌های آموزش ریاضی، با جذب مخاطبان، به آن‌ها کمک می‌کنند تا در قالبی پویا و فعال، مفاهیم آموزشی را به ذهن بسپارند.

با این که کتاب‌هایی از این قبیل، نزد مخاطبان جای باز کرده و بسیار پرطرفدار است، اما عده‌ای آن‌ها را مورد انتقاد قرار داده‌اند. آن‌ها معتقدند که این قبیل کتاب‌ها، مخاطب را گیج می‌کند و مانع می‌شود که او نکات علمی و حقایق را از مسائل خیالی و فانتزی تفکیک کند. بسیاری نگرانند که بچه‌ها ناخواسته به اشتباه بیفتند و اطلاعاتی نادرست و مطالبی غیرعلمی را بدین شکل بیاموزند.

نتیجه بحث

این مقاله، به بررسی روندی که در زمینه کتاب‌های غیرداستانی - به خصوص کتاب‌های آموزشی - طی شده، پرداخته است. با نگاهی به این مسیر، معلوم می‌شود که این حوزه هنوز جای کار دارد و می‌توان منتظر پیشرفت‌های چشمگیر بعدی بود. آن چه در طول دهه‌های بعد، موجب رونق و شکوفایی هرچه بیشتر این کتاب‌ها خواهد شد، تحولات سریع فن‌آوری و صنعت نشر، افزایش دسترسی آسان به اینترنت - به عنوان منبع دریافت اطلاعات - و نیز توجه به مطالعه جدی کودکان در

حوزه کتاب‌های علمی است. با این که اولین جایزه «نیوبری»، به کتابی غیرداستانی به نام «شرح سرگذشت بشر» اهدا شده و اگرچه بسیاری از کتاب‌ها کاندید دریافت این جایزه شده‌اند، در آمریکا هنوز هیچ کتابی نتوانسته جایزه بالاتر و مهم‌تری را در این حوزه به خود اختصاص بدهد. ما مشتاقانه چشم انتظار روزی هستیم که همه، آثار غیرداستانی را هم‌چون ادبیات بشناسند و برای آن ارزش و احترام بالایی قائل شوند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. David Macaulay
۲. Milton Meltzer
۳. Sonia Bleeker
۴. Rhoda Blumberg
۵. Jim Murphy
۶. Millicent Selsam
۷. James Cross Giblin
۸. Jim Brandenburg
۹. Diane SwanSon
۱۰. Robert Burleigh
۱۱. Patricia Lauber
۱۲. Margaret Musgrove
۱۳. Caldecott Medal
۱۴. Muriel Feelings
۱۵. Ifeoma Onyefulu
۱۶. George Sanderlin
۱۷. Steve Lowe
۱۸. Will steger
۱۹. Connie and peter Roop
۲۰. Ellen Levine
۲۱. Beverly Kobrin
۲۲. Seymour Simon
۲۳. Margaret Bush
۲۴. Jill Krementz
۲۵. Herald Tribune
۲۶. George Ancona
۲۷. Joan Anderson
۲۸. Russell Freediman
۲۹. James Cross Gilbin
۳۰. Jim Murphy
۳۱. Walter Wick
۳۲. Edwin Tunis
۳۳. Holling C. Haling
۳۴. Anno
۳۵. John L. Goodall
۳۶. Gole Gibbons
۳۷. Vicki Cobb
۳۸. Joanna Cole
۳۹. Bruce Degen
۴۰. Marc Brown
۴۱. Lourene Krasny
۴۲. Steven Kellogg